

Szemle

amely a királyi és főúri udvarokban, városok, falvak piacterein hangzott el vándorzenészek vagy híres költők előadásában. A művek javarészt a lovagi költészet emlékei, közös forrásuk a trubadúrlíra, amely a 11. századi Dél-Franciaországból származik. Köztudott, hogy a középkori Európában a trubadúrköltészetben valósult meg először a szerelem és a vele legtöbbször azonosnak tekintett, ideális nő eszményítése. A szerelmes lovag (a fin' amant), hogy hölgyéhez méltó legyen, önmaga folyamatos tökéletesítésén fáradozott, a szerelem örömét (joy) pedig a legtöbb trubadúr úgy élte meg, mint egy misztikus érzést, amely költészetének ihletet ad. *Jaufré Rudelt* például „a távoli szerelem költője”-ként őrizte meg az emlékezetet. A főúri trubadúr egy tavaszi patakparton írta az albumon elhangzó énekét a kedveshez, akit mintha csak édes vágyak rajzolódnának a messzeségbe. A trubadúrok mestere, *Bernart de Ventadorn* pedig legtöbbször a tünékeny, gyönyörűséggel teli pillanatokat énekelte meg.

Az egyszólamú dalok mellett az album a korabeli tánczenével is megismertet. A 13. századi *Neidhart von Reuenthal* mindkét téli dala táncmulatsággal folytatódik, ahol stájer parasztok vigadnak. Kortársra, a gallego nyelven alkotó *Martín Codax* az ibériai szerelmi líra híres képviselője volt, az albumon szereplő egyik dalát az áprilisi királynéválasztáskor énekeltek, s a felszavazott férjeket csúfolták vele.

A lenyűgöző zenei élmény mellett a szerkesztő egy különleges csemegével is kedveskedik a hallgatónak: a CD borítóján *Vaskó Péter* avatott tolmácsolásában az elhangzott dalok műfordítását is elolvashatjuk.

Remélhetőleg kiválóan használhatja az albumot az általános és a középiskolai oktatás, de – tekintve, hogy tulajdonképp a középkor könnyűzenéjéből nyújt válogatást a lemez – ritka csemegeként szolgálhat mindazoknak is, akik igényes kikapcsolódásra vágnak.

Nagy Júlia

A gyermekkor-történet a hazai neveléstörténeti kutatásokban

Érdekes, kissé paradox helyzet előtt állunk, amikor a gyermekkor-kutatásokról gondolkodunk. A 20. század második felétől egyre gyakrabban fogalmazódik meg a társadalmi szféra különböző területein az „elvesztett gyermekkor”, a „gyermekkor halála” toposza, ugyanakkor az elmúlt évtizedben gyermekekkel, fiatalokkal kapcsolatos kutatások sokasága készült el mind hazánkban (Ifjúság 2000), mind pedig világszerte. A gyermekkor-kutatásokon belül kiemelt helyet kapott a gyermekek, a fiatalok helyzetének, szerepének, a velük való bánásmódnak a vizsgálata a különböző történeti korokban.

A társadalomtudományos történetírás megjelenésével megrendült az egységes, belülről koherens historiográfiába vetett hit, megtört a makrotörténet-írás egyeduralma, és ezzel párhuzamosan felleltek a mikrotörténeti kutatások, amelyek kiváló alapot szolgáltattak a gyermekkor-történeti kutatásoknak is. A mikrotörténet megjelenésével megerősödött az a gondolat, hogy

a múltból több történet is elmondható, „legalább annyi, ahány múltbéli jelentésszösszefüggést a történész, szakszerű kutatási módszerekkel, rekonstruálni tud”. (*Gyáni*, 2000. 43.) A gyermekkor-történeti kutatásokra ezt a megállapítást még inkább érvényesnek tartathatjuk, erről bizonyosodhatunk meg mind a hazai, mind pedig a nemzetközi gyermekkor-történeti kutatásokat vizsgálva.

Ha a hazai gyermekkor-történeti munkákat nézzük, akkor tematikailag három nagy egység körvonalazódik. Az első csoportba a külföldi gyermekkor-történeti kutatásokat összefoglaló munkák tartoznak. Ezek közül is kiemelkedik a hazai gyermekkor-történet egyik megalapozójának, Szabolcs Évának a munkája (Szabolcs, 1986), mely 16 évvel később jelent meg a Pedagógiai Szemlében, mint a gyermekkor-történet alpműveként, „szentírásaként” számon tartott Ariés-mű. (1) Ettől kezdve íráskor sora részletesen mutatta be elsősorban a francia és angol nyelvű tudományos életben zajló vitákat (Szabolcs, 1990, 2000, 2003, 2003a; Vajda, 1997; Golnhöfer – Szabolcs, 1998; Vajda – Pukánszky, 1998; Pukánszky, 2001, 2001a), ugyanakkor a 90-es évek elején – kivéve Vincze László (Vincze, 1991) írását – még nem jelent meg hazai, önálló kutatásokat bemutató tanulmány.

Az okokat keresve számos tény lehet kiemelni: egyrészt a történetírásból a 20. század közepéig az Annales-kör megjelenése ellenére is háttérben maradtak a gazdaság-, társadalom- és kultúrtörténeti kutatások, így a neveléstörténet sem nyitott az intézményes nevelés és az oktatáspolitikai történetén kívül eső területek felé; másrészt a külföldi gyermekkor-történeti művek többsége nem, vagy csak szemelvényesen olvasható magyarul. (Patyi, 2001) Az összefoglaló munkákkal kapcsolatban joggal merülhetne fel kritikaként, hogy elsősorban a francia, angol, amerikai kutatásokra tértek ki, kiemelve Ariés mellett Linda Pollock, Lloyd deMause, Neil Postman nevét, ugyanakkor például a német nyelvterületen zajló kutatásokról igen keveset tudhatunk meg. Ezt általában azal magyarázzák, hogy a gyermekkor-történetet Németországban is sokáig Ariés és a körülötte kialakult vita befolyásolta, holott Pukánszky Béla (Pukánszky, 2001) és Vincze Tamás (Vincze, 2003) is felhívják figyelmünket arra, hogy 1960 előtt is születtek olyan munkák, amelyek – ugyan más hangsúllyal – a gyermekképpel foglalkoztak. Ezek jelentőségét azonban még saját – hazai – kutatótársaik sem ismerték

fel. A magyar kutatók közül az 1990-es évek második felében Kéri Katalin a gyermekkor-történet nyugat-európai dominanciáját akarta megtörni, amikor a spanyolországi, portugál és olasz gyermekkor-történeti kutatásokkal kezdett el foglalkozni. Véleménye szerint a dél-európai kutatók jogi, irodalmi, képzőművészeti, orvosi, statisztikai és néprajzi források felhasználásával kiválóan megvalósítják az interdiszciplinaritás elvét. (Kéri, 2003a)

A hazai gyermekkor-történeti íráskor nagy csoportját alkotják azok az elsődleges és másodlagos forrásokat tartalmazó szöveggyűjtemények, amelyek kiemelten kezelik egy adott társadalmi rendben a gyermek helyéről és szerepéről alkotott felfogásokat, a gyermekkel kapcsolatos vélekedéseket. Az eredeti, elsődleges forrásokat feldolgozó munkák közül a Kéri Katalin által szerkesztett forrásgyűjtemény emelkedik ki, amelynek összeállításakor a szerkesztő legfőbb célja az volt, hogy szemléltesse az egyes korok gyermekeinek mindennapjait, illetve a korabeli – írástudó! – felnőttek róluk alkotott véleményét. (Kéri, 1999) A legújabb neveléstörténeti szöveggyűjtemény (Mészáros – Németh – Pukánszky, 2003) szervesen kapcsolódik a gyermekkor-történeti szempontok alapján készült 'Neveléstörténet' című könyvhöz (Németh – Pukánszky, 1994; Mészáros – Németh – Pukánszky, 2003a), így nem meglepő, hogy ugyan nem gyermekkor-történeti szöveggyűjteményként jelentették meg a szerkesztők, szerepelnek benne források régmúlt idők – sajnálatos módon csupán egyetemes – gyermekképpéről. Az alapvető, nemzetközi gyermekkor-történeti szakirodalomból szemelvényeket tartalmazó szöveggyűjtemények (Kéri, 1997; Vajda – Pukánszky, 1998) kiváló mintát adtak a különböző történeti korok gyermekképpének, kisgyermek-nevelési gyakorlatának kutatásához.

A harmadik nagy csoportba azokat a munkákat soroltuk, amelyek önálló kutatásokat mutatnak be. Örömmel tapasztalhatjuk, hogy a neveléstörténészek (Kéri Katalin, Nóbik Attila, Pukánszky Béla, Szabolcs Éva), történészek (Péter Katalin),

néprajzkutatók (*Hegedűs Ildikó*), pszichológusok (*Vajda Zsuzsanna*) közül egyre többen vállalkoznak gyermekkorral, gyermekképpel kapcsolatos kutatásokra.

Az első hazai vizsgálódásokat történészek végezték el. Ugyan *Németh György* ókori játékokról szóló könyve nem igazán gyermekkor-történeti munka, de véleményünk szerint fontos kiemelni szerepét, hiszen a felnőttek játékaival mellett a gyermekek játékaira is kitért. Az első, kifejezetten gyermekkor-történeti kutatást Magyarországon *Péter Katalin* által vezetett kutatócsoport végezte el. Eredményeiről, a korai újkori arisztokrácia gyermekeinek helyzetéről 1996-ban egy tanulmánykötetben be is számoltak. Elismerve a kötetben szereplő tanulmányok jelentőségét, mégis a bevezetőben írtakat emelnénk ki, hiszen

ezek további vizsgálódás alapjául szolgálhatnak: „az derült ki, hogy nincsen olyan forrástípus, amelynek egyik vagy másik darabjában ne lennének a gyermekekről szóló információk” (*Péter*, 1996. 9.) A következő évben, 1997-ben

a *História* történelmi folyóirat egy teljes számot (5–6. szám) szánt a gyermekkor-kutatásoknak: az ókortól kezdve egészen a 20. századig mutatott be különböző gyermekorsókat, gyermekek életével kapcsolatos történeteket, helyeket. Véleményünk szerint ez a tematikus szám méltó lenne a folytatásra.

A történészek mellett a neveléstörténészek sem tétlenkedtek. A gyermekképp alakulásának összefoglalásaként két kiemelkedő munka jelent meg: Szabolcs Éva (*Szabolcs*, 1995) követte nyomon a gyermekekről való gondolkodást a középkortól a 20. század elejéig, majd *Pukánszky Béla* (*Pukánszky*, 2001) adott áttekintést a gyermekfelfogás történetéből. A gyermekkortörténet egyik legjelentősebb hazai szakértőjének könyve nemcsak azért vált alapvető szakirodalommá,

mert elsődleges forrásokon alapuló elemzést ad a gyermekképp fejlődéséről, hanem mert a gyermekkor-történeti kutatások módszertanát is gazdagítja a történeti demográfia beemelésével. A könyvben – sajnos csak – illusztrációként közölt képzőművészeti alkotások arra ösztönzik az olvasót, hogy a gyermekábrázolás jellemzőin is elgondolkodjék. Pukánszky Béla munkája magán viseli a magyar gyermekkor-történeti kutatások legfőbb jellemzőit: a hazai neveléstörténészek elsősorban Magyarországra és Nyugat-Európára koncentrálnak, Kéri Katalin munkáit kivéve kevés írás született, amely kitérített volna akár Európa más tájaira, akár a Közel- és Távol-Kelet gyermekszemléletére. A gyermekkor-történeti kutatások elsősorban pedagógiai munkák (gondol-

A magyar kutatások nem foglaloznak a „különleges bánásmódot igénylő gyermekek”, illetve a gyermekbántalmazás történeti megítélésével: sem a fogyatékkal élőkkel, sem a bántalmazott gyermekekkel, sem a fiatalokú bűnelkövetőkkel kapcsolatos vélekedésről nincs információnk.

kodók művei, tankönyvek, pedagógiai sajtó) forráselemzésén alapulnak, kevésbé jelenik meg például a képzőművészeti alkotások, jogi, statisztikai dokumentumok, adatok elemzése, a régészeti leletek felhasználása.

Mindennek ellenére azt mondhatjuk, hogy jelenleg a magyarországi gyermekkor-történeti kutatás „kezdi kinőni gyermekcipőjét”, egyre sokoldalúbbá, multi- és interdiszciplinárisabbá válik, tudatosabban próbálja kialakítani a gyermekkor-történet magyar nyelvű fogalmi rendszerét. (*Nóvik*, 2000) Erről tanúskodnak a gyermekkor-történeti kutatásokról készült monográfiák (*Szabolcs*, 1999; *Pukánszky*, 2001), tanulmánykötetek (*Pukánszky*, 2000, 2003) és konferenciasorozatok (mind a 2002-es, mind a 2003-as Országos Neveléstudományi Konferencián külön szimpózium foglalkozott a gyermekkor-történeti kutatásokkal). A legújabb eredményeket *Szabolcs Éva* monográfiája (*Szabolcs*, 1999), az *Iskolakultúra* 2002. évi tematikus száma (3. szám), valamint a 19–20. század gyermekkorának történetét többféle szempont-

ból bemutató tanulmánykötet (*Pukánszky, 2003*) foglalja össze.

A gyermekkor-történeti kutatások nemcsak a neveléstörténeti vizsgálatok témáinak körét bővítik, hanem módszertani megújulást is hoztak. Ezt leginkább *Szabolcs Éva* munkája bizonyítja, aki a gyermekkortörténet kutatásában egy új kutatási módszert vezetett be, a tartalomelemzést. A szerző dualizmuskori folyóiratok (Kisdnevelés, Család és Iskola, Néptanítók Lapja) tartalomlemzésével vázolta fel az 1868–1890 közötti korszak gyermekképét, s közben nemcsak a gyermekfelfogásról adott információt, hanem e kutatási módszer alkalmazásának nehézségeiről is. Elgondolkodtató, hogy a neveléstörténetesek figyelmét kevésbé keltette fel ez a munka, hiába írta meg Nóbik Attila vitaindító recenzióját (*Nóbik, 1999*), és szólította fel a gyermekkor-történet hazai művelőit eszmecserére. Ez a tény azért is sajnálatos, mert Szabolcs Éva írása kapcsán a neveléstörténeti kutatásokban végbemenő paradigmaváltás kérdéseiről is lehetne (kellene) beszélni.

A 2003-ban megjelent tanulmánykötetreméltán lehet büszke a szerkesztő (*Pukánszky, 2003*), hiszen az eddig annyira hiányolt multidiszciplinaritásra, a többféle forrás felhasználására adott példát. A tanulmányokat olvasva nemcsak *Fáy András* filantropista gondolataival ismerkedhetünk meg (*Dombi, 2003*), hanem a „hosszú 19. század” tankönyveiben megjelenő gyermekszemlélettel is. (*Pukánszky, 2003a*) Esettanulmányával, mely egy nyitrai diák, *Magos Sándor* mindennapjairól szól, *Katona Csaba*, a Magyar Országos Levéltár kutatója felhívja a figyelmet arra, hogy a levéltárak anyagai között sok olyan forrás fellelhető, amelyekkel gazdagítani lehetne az eddig felhasznált források körét. (*Katona, 2003*) A tanulmánykötetben négy írás is sajtóelemzésen alapul: *Nóbik Attila* a pedagógiai lapokat elemezve a pedagógusok gyermekről, családról való gondolkodását, a család és iskola kapcsolatát vizsgálja (*Nóbik, 2003*), míg *Balogh Lidia* Az Én Ujságom képes irodalmi gyermeklap illusztrációit elemzi. (*Balogh, 2003*) Két ta-

nulmány is foglalkozik az 1950-es évek gyermekképével: *Kéri Katalin* (*Kéri, 2003*) a Nők Lapja és az Óvodai Nevelés elemzése mellett a gyermekjátékokat is vizsgálja, míg *Kis-Molnár Csaba* és *Erdei Helga* (*Kis-Molnár – Erdei, 2003*) írása a Nők Lapja tartalomlemzésével a gyermekkép, a nevelési problémák mellett a nők helyzetéről ad rövid áttekintést. A multidiszciplinaritás megjelenését *Hegedűs Ildikó* (*Hegedűs, 2003*) tanulmánya igazolja, aki összefoglalja a terhességgel, gyermekvárással, születéssel kapcsolatos népszokásokat, megerősítve bennünket abban, hogy mennyire fontos lenne, ha a gyermekkor-történeti kutatásokba még erőteljesebben beépülnének a néprajz által feltárt ismeretek. *Németh András* (*Németh, 2003*) és *Sonja Häder* (*Häder, 2003*) írásai nemzetközi témát dolgoznak fel: Németh András a reformpedagógia gyermekszemléletét elemzi, míg a német kutató a berlini munkásgyerekek életéről ad képet.

Ha a nemzetközi tendenciákkal vetjük össze a hazai gyermekkor-történeti kutatás helyzetét, további feladatok várnak még szakembereinkre. Egyrészt bővíteni kellene a gyermekkor-történeti kutatások témakörét. Magyarországon teljesen hiányzik az ókor gyermekképének feltárása, ezt nemzetközi szinten a Tel Aviv-i Egyetem oktatója, *Meir Bar-Ilan* teszi meg, aki összegyűjtötte az antikvitás gyermekképével foglalkozó szakirodalmak bibliográfiai adatait (<http://faculty.biu.ac.il/~barilm/bibchild.html>). A hazai középkori gyermekképről is kevés információ van (*Csukovits Enikő* foglalkozott ezzel), holott *Shulamith Shahar* (*Shahar, 2000*) már magyarul is olvasható könyve kiváló kiindulópont lehetne. A középkori gyermekkor feldolgozó munkákról a <http://www.the-orb.net/bibliographies/children.html> és a <http://historymedren.about.com/library/weekly/aa100500a.htm> webhelyen tájékozódhatunk. A felvilágosodás hazai gyermekképéről ad némi információt *Fehér Katalin* monográfiája (*Fehér, 1999*), de kifejezetten gyermekkor-történeti kutatás nem készült erről a korszakról hazánkban. A hazai gyermekkor-kutatás –

elsősorban a források könnyebb hozzáférhetősége miatt is – inkább a 19. századra koncentrálnak, ezen belül is kiemelt szerepet kap a dualizmus korának vizsgálata, amely összefüggésbe hozható a pedagógiai sajtó megjelenésével. Érdekes, hogy sem a két világháború közötti időszak, sem pedig a háborús gyermeksors eddig még nem kapott szerepet, holott ezzel kapcsolatban is olvashatunk kitűnő munkákat a nemzetközi tudományos életből. (*Brostoff – Chamovitz*, 2001; *Bauer – Strickhausen*, 1999)

Hiányként fogalmazható meg, hogy a magyar kutatások nem foglalkoznak a „különleges bánásmódot igénylő gyermekek”, illetve a gyermekbántalmazás történeti megítélésével: sem a fogyatékkal élőkkel, sem a bántalmazott gyermekekkel, sem a fiatalok bűnelkövetőkkel kapcsolatos vélekedésről nincs információnk. A gyermekvédelemhez kapcsolódó témákat gyermekkor-történeti szempontból – többek között – *Llyod deMause* elemezte (*deMause*, 1998), illetve *Hans Malmede*, a düsseldorfi Heinrich Heine Egyetem tudományos munkatársának kutatásait hasznos kézbe venni (*Malmede*, 1990), ha a gyermek- és fiatalkori bűnelkövetők helyzetét szeretnénk kutatni.

Másrészt a gyermekkor-történetet művelők számára fontos feladat lenne a források, a kutatómódszertani eszközök bővítése. Jelentős eredményként értékelhetjük Szabolcs Éva (*Szabolcs*, 1999) tartalom-elemzéssel kapcsolatos törekvéseit, aki egyúttal a pedagógiai sajtó mint elsődleges forrás jelentőségét is hangsúlyozta. Balogh Lídia (*Balogh*, 2003) és Kéri Katalin (*Kéri*, 2003) történeti ikonográfiai vizsgálatai is jó kiindulópontjai lehetnének a következő kutatásoknak, de újabb források (például filmek, plakátok, gyermekruhák, gyermekjátékok, naplók, szépirodalmi művek) és módszerek (biográfiai kutatások, oral history) beépítésén is érdemes lenne elgondolkodni a nemzetközi kutatási eredmények nyomán. Érdemes megismerkedni *Rudolf Dekker* (*Dekker*, 1999) kutatásaival, aki 17. és 19. század közötti naplót vizsgált abból a szempontból, hogy hogyan írnak a gyermekkorról,

egyúttal felhívja a figyelmet a biográfiai kutatások alkalmazására a neveléstörténeti kutatásokban. Szintén önéletírásokat, naplót elemez az *Elizabeth Warnonck Fernea* által szerkesztett könyv (*Fernea*, 2003), amely „Emlékezés a gyermekkorra a Közel-Keleten: Önéletírások a változások évszázadából” címmel jelent meg. Ez a könyv a közel-keleti országokban felnőtt gyermekek életéről szól, kiemelve a vallás az etnikai hovatartozás szerepét a gyermekek életében. Hasonló – elsősorban pszichohistóriai jellegű – munkák jelentek meg Németországban is: például *Ralph Frenken* (*Frenken*, 2003) a szülő-gyermek kapcsolatot vizsgálta az 1200–1700 közötti időszakban Hollandiában. Azonban ilyen jellegű kutatások elvégzéséhez elengedhetetlen lenne a biográfiai kutatások módszertanának kidolgozása, a neveléstörténeti kutatásokba való tudatos beépítése. Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a gyermekkor-(történeti) kutatásról készüljenek olyan összefoglaló munkák, amelyek – hasonlóan a Németországban most megjelent „Bevezetés a gyermekkor-kutatásba” című munkához (*Hurrelmann – Bründel*, 2003) – az alapfogalmakat tisztázzák, (történeti) áttekintést adnának a gyermekkorban megjelenő problémákról.

2003 októberében az Amerikai Egyesült Államokban megjelent háromkötetes enciklopédia (*Fass*, 2003) az ókortól kezdve napjainkig vizsgálja a gyermeket társadalom-, művelődés- és politikátörténeti szempontból, multi- és interdiszciplináris módon. Valószínűleg hazánk nem tudna 337 szerzőt felsorakoztatni a történet-, a nevelés-, az irodalom-, az orvostudomány, a szociológia, a régészet és művészettörténet területéről, akik 445 szócikkben 250 fotóval, grafikával illusztrálva nemcsak a gyermekkor intézményes formáival foglalkoznának, hanem a gyermekek mindennapjaival, a szülő-gyerek kapcsolat alakulásával, a szexuális bántalmazás történetével, a média hatásával is, de talán nem irreális vágy Magyarországon sem egy inter- és multidiszciplináris lexikon megjelenítése a gyermekkor-történetről, a gyermekkor-kutatásról.

Jegyzet

(1) Ariés munkája franciául 1960-ban, magyar nyelven 1987-ben jelent meg: Ariés, Philippe (1987): A gyermek és a család az ancien regime korában. In: *Gyermek, család, halál*. Gondolat, Budapest. 9–317.

Irodalom

Ariés, Philippe (1987): A gyermek és a család az ancien regime korában. In: *Gyermek, család, halál*. Gondolat, Budapest. 93–17.

Balogh Lídia: Egy századfordulós gyermeklap, az *Én Ujságom* illusztrációi. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 185–207.

Bauer, B. – Strickhausen, W. (1999): „Für ein Kind war das anders” *Traumatische Erfahrungen jüdischer Kinder und Jugendlicher im nationalsozialistischen Deutschland*. Metropol Verlag, Berlin.

Brostoff, A. – Chamovitz, Sh. (2001, eds.): *Flares of Memory: Stories of Childhood during the Holocaust*. Oxford University Press, New York.

Dekker, R. (1999): *Childhood, Memory and Autobiography in Holland from the Golden Age to Romanticism*. Macmillan, London.

DeMause, L. (1998): *The History of Child Abuse*. http://www.psychohistory.com/htm/05_history.html

Dombi Alice (2003): A gyermekbarát pedagógia megjelenése Fáy András nevelési tartalmú műveiben. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 18–26.

Fass, S. P. (2003, szerk.): *Encyclopedia of Children and Childhood: In History and Society*. MacMillan Library Reference.

Ferneu, E. W. (2003, szerk.): *Remembering Childhood in the Middle East: Memoirs from a Century of Change*. Published in Paperback by American University in Cairo Press.

Fehér Katalin (1999): *A felvilágosodás pedagógiai eszméi Magyarországon*. Eötvös József Kiadó, Budapest.

Frenken, R. (2003): „Da fing ich an zu erinnern...”. *Die Psychohistorie der Eltern-Kind-Beziehung in den frühesten deutschen Autobiographien*. Psychosozial-Verlag, Giessen.

Golnhofer Erzsébet – Szabolcs Éva (1999): A gyermekkor kutatása új megközelítésben. *Műhely*, 5–6. 175–178.

Gyáni Gábor (2000): *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest.

Häder, S.: „Munkásgyermek”-mítosz? Egy hagyományos kelet-berlini munkásnegyed tanulási lehetőségei, mentalitása és cselekvésmintái (1945–1958). In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 287–301.

Hegedűs Ildikó (2003): Boldogasszony ágyában: Népi hiedelmek a termékenységgel, a terhességgel és a szüléssel kapcsolatban. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 208–228.

Hurrelmann, K. – Bründel, H. (2003): *Einführung in die Kindheitsforschung*. Beltz Verlag, Weinheim, Basel.

Katona Csaba: „Én már itt tanítómától eleget szenvedtem” – Egy diák hétköznapi Nyitran az 1860-as években. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 147–160.

Kéri Katalin (1996): Szemléletváltás a neveléstörténet tanításában. *Iskolakultúra*, 9. 103–108. (<http://nostromo.pte.hu/~carry/text/szemlele1.htm>)

Kéri Katalin (1997, szerk.): *Távoli tájak, ismeretlen gyerekek*. JPTE Tanárképző Intézet, Pécs.

Kéri Katalin (1999, szerk.): *Tovaitűnő álom. Válogatás a gyermekkortörténet európai forrásaiból*. Elektronikus kiadás, Pécs, 1999. március 31. <http://nostromo.pte.hu/~carry/publi.htm#szerk>

Kéri Katalin (2003): Gyermekkép Magyarországon az 1950-es évek első felében. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 229–245.

Kéri Katalin (2003a): *Gyermekortörténet Spanyolországban*. <http://nostromo.pte.hu/~carry/3nev-tud2003/3nev-tud.htm>

Kis-Molnár Csaba – Erdei Helga: Gyermekkép a magyar sajtóban 1950 után. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 246–286.

Malmede, H. (1990): Jugend zwischen Kriminalität und Kriminalisierung (1871–1918). In: Lisop, I. – Greinert, W.-D. – Stratmann, K. (szerk.): *Gründerjahre der Berufsschule* (Berufspädagogisch-historischer Kongreß vom 4–6. Oktober 1989 in Frankfurt am Main). Berlin – Bonn. 53–70.

Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla (2003): *Neveléstörténet. Szöveggyűjtemény*. Osiris Kiadó, Budapest.

Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla (2003a): *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest.

Németh András – Pukánszky Béla (1994): *Neveléstörténet*. Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Németh András: A reformpedagógia gyermekképe – a szent gyermek mítoszától a gyermeki öntevékenységi funkcionális gyakorlatáig. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 169–184.

Németh György (1994): *Ókori játékok könyve*. Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest.

Nóvik Attila (1999): Szabolcs Éva: Tartalomlemezés a gyermekortörténet kutatásában. *Gyermekkép Magyarországon 1868–1890. Magyar Pedagógia*, 4. 457–459.

Nóvik Attila (2000): Kísérlet a gyermekkép fogalmának meghatározására *Magyar Pedagógia*, 3. 367–376.

Nóvik Attila (2003): Gyermek, család, iskola – változások és kapcsolatok a 19. század végi Magyarországon. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 161–169.

Patyi Gábor (2001): Nevelés- és/vagy gyermekortörténet? In: Németh Zsuzsanna (szerk.): *Tudomány*

Napja 2001. *Tanulmányok a pszichológia, a pedagógia és a kultúrtörténet tárgyköréből.* Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Főiskolai Kar, Sopron. 60–66.

Péter Katalin (1996, szerk.): *Gyermek a kora újkori Magyarországon.* MTA Történettudományi Intézet, Budapest.

Pukánszky Béla (2000, szerk.): *A gyermek évszázada.* A konferencia szerkesztett előadásait tartalmazó kötet. Osiris Kiadó.

Pukánszky Béla (2000a): Új pedagógiai határtudomány – a gyermekortörténet. *Studia Caroliensia*, 3. 47–63.

Pukánszky Béla (2001): *A gyermekkor története.* Műszaki Kiadó, Budapest.

Pukánszky Béla (2001a): *A gyermekkor-történeti kutatások főbb tendenciái.* In: Báthory Zoltán – Falus Iván (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből, 2001.* Osiris, Budapest. 77–95.

Pukánszky Béla (2003, szerk.): *Két évszázad gyermekei.* Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.

Pukánszky Béla (2003a): Tizenkilencedik századi magyar neveléstani kézikönyvek és tankönyvek gyermekszemlélete. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei.* Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 27–146.

Shahar, Sh. (2000): *Gyermekek a középkorban.* Osiris, Budapest.

Szabolcs Éva (1986): Gyermekortörténet – család-történet. *Pedagógiai Szemle*, 4. 366–372.

Szabolcs Éva (1990): A család- és gyermekortörténeti kutatások újabb fejleményei. *Magyar Pedagógia*, 3–4. 170–184.

Szabolcs Éva (1995): *Fejezetek a gyermekképi történeti alakulásából.* Új Pedagógiai Közlemények. ELTE BTK Neveléstudományi Tanszék, Budapest.

Szabolcs Éva (1999): *Tartalomelemzés a gyermekortörténet kutatásában.* *Gyermekképi Magyarországon 1867–1890.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Szabolcs Éva (2000): Neveléstartomány és gyermekortörténet. In: Pukánszky Béla (szerk.): *A gyermek évszázada.* Osiris, Budapest. 66–73.

Szabolcs Éva (2003): Gyermekortörténet: Új elméleti megfontolások. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei.* Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 9–17.

Szabolcs Éva (2003a): A gyermek a történeti és szociológiai kutatásokban. In: Kiss Endre (szerk.): *Interdiszciplináris pedagógia és a tudás társadalma. A II. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai.* Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék, Debrecen. 468–472.

Vajda Zsuzsanna (1997): Viták a gyermekkor történeti kutatásában. *Pszichológia*, 3. 285–300.

Vajda Zsuzsanna – Pukánszky Béla (1998, szerk.): *A gyermekkor története. Szöveggyűjtemény.* Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.

Vajda Zsuzsanna – Pukánszky Béla (1998): A gyermekkor és a gyermekfelfogás a történelemben. In: Vajda Zsuzsanna – Pukánszky Béla (szerk.): *A gyermekkor története. Szöveggyűjtemény.* Eötvös József Kiadó, Budapest. 7–11.

Vincze László (1991): Appendix neveléstörténeti munkákhoz: A „fekete pedagógia” történetéből. *Magyar Pedagógia*, 3–4. 195–213.

Vincze Tamás: Képek a 18–19. századi német családi nevelésből. In: Kiss Endre (szerk.): *Interdiszciplináris pedagógia és a tudás társadalma. A II. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai.* Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék, Debrecen. 473–480.

Hegedűs Judit

A tanulási stílus és a kulturális háttér összefüggései

A tanulás különböző módjainak vizsgálata elvezetett a kulturális háttér és a tanulási stílus kapcsolatának kutatásához. Felmerült a kérdés, vajon kimutatható-e bármiféle összefüggés a tanuló kulturális háttere és tanulásának jellemzői között. E kutatás eredményei különösen fontos tanulságokat hordozhatnak a hazai cigányság iskolai kudarcainak enyhítésére nézve is.

Minden ember különböző módon tanul, egyéni, rá jellemző tanulási stílussal rendelkezik. A tanulási stílus koncepciója azon alapszik, hogy a tanulási tapasztalatokra adott egyéni vá-

lasz az embernél konzisztens viselkedés és teljesítménymintákkal jellemezhető.

„A tanulási stílus, a tanulás sajátos, domináns, egyénre jellemző módja.” (*Pedagógiai Lexikon*, 1997. III. kötet, 489.)